

Київський університет імені Бориса Грінченка
Інститут людини
Кафедра спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи
_____ (О.Б.Жильцов)
« 12 » _____ 20 18 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Психологія».
Змістовий модуль «Основи психологічного консультування»

для студентів

спеціальності	016 Спеціальна освіта (шифр і назва спеціальності (тей))
освітнього рівня	першого (бакалаврського) рівня (назва освітнього рівня, ОКР)
освітньої програми	016.00.01 Логопедія (шифр і назва освітньої програми)
спеціалізації (за наявності)	_____ (назва спеціалізації)

Київ – 2018

Розробник:

Таран Оксана Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Викладач:

Таран Оксана Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Протокол від 30.08. 2018 р. № 8

Завідувач кафедри _____ (О.В.Мартинчук)

(підпис)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми (керівником освітньої програми Логопедія)

(назва освітньої програми)

30.08. 2018

Керівник освітньої програми _____ (О.В.Мартинчук)

(підпис)

Робочу програму перевірено

03.09. 2018 р.

Заступник директора/декана _____ (Р.О.Павлюк)

(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання		
	денна	заочна	
Змістовий модуль «Основи психологічного консультування»			
Вид дисципліни	обов'язкова		
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська		
Загальний обсяг кредитів / годин	2 / 60 год		
Курс		2	
Семестр		3	
Обсяг кредитів		2	
Обсяг годин, в тому числі:		60	
Аудиторні		28	
Модульний контроль		4	
Семестровий контроль		10	
Самостійна робота		18	
Форма семестрового контролю		-	

2 Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – ознайомити з технологією психологічного консультування.

Завдання: оволодіти компетентностями загальними (світоглядна, комунікативна, міжособистісна взаємодія, аналітична, креативна) та фаховими (психолого-педагогічна, спеціально-психологічна, медико-біологічна, діагностично-корекційна, консультативна, деонтологічна).

3 Результати навчання за дисципліною

1. Уміти, у ході консультування батьків та фахівців, продемонструвати базові знання зі спеціальної психології та логопсихології.
2. Знати методологічні підходи та технології психологічного консультування осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
3. Уміти здійснювати психологічне консультування під час психолого-педагогічного супроводі родин, які виховують дітей з особливими потребами.
4. Уміти використовувати у ході консультування батьків та фахівців базові знання про технології мовленнєвого та когнітивного розвитку дітей раннього, дошкільного і молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.
5. Уміти використовувати у ході консультування батьків та фахівців знання про анатоμο-фізіологічні та психофізіологічні основи мовлення;
6. Уміти розробляти та надавати рекомендації батькам та фахівцям, щодо організації розвивального, виховного та освітнього середовища дитини з особливими освітніми потребами.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					Самостійна
		Аудиторна:					
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль. «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ»							
Змістовий модуль 1. Технологія психологічного консультування							
Тема 1. Сутність психологічного консультування	8	2	2				4
Тема 2. Процес організації бесіди	8	2	2				4
Тема 3. Підходи та напрями психологічного консультування	8	2	2				4
Модульний контроль	2						
Разом	26	6	6				12
Змістовий модуль 2. Проблемне психологічне консультування							
Тема 4. Психологічне консультування проблемної особистості	8	2	2				4
Тема 5. Проблеми сімейного психологічного консультування	8	2	2				4
Тема 6. Психологічне консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами	8	2	2				4
Тема 7. Психолого-консультативний супровід фахівців освітнього процесу	8	2	2				4
Модульний контроль	2						
Разом	34	8	8				16
Усього	60	14	14				18/10

5. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕХНОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Тема 1. Сутність психологічного консультування (2 години)

Фахівці консультативної допомоги. Визначення психологічного консультування. Принципи психологічного консультування. Вимоги до

консультанта. Задачі та цілі консультування. Роль відповідальності клієнта у консультуванні. Позиції консультанта. Засоби впливу консультанта у процесі консультування. Організація консультативної бесіди: простір та час. Сфери застосування психологічного консультування.

Ключові слова: психологічне консультування, принципи консультування, бесіда, позиції консультанта, відповідальність клієнта, простір та час консультування.

Рекомендовані джерела:

Основна [2;3;5]

Додаткова [1;7]

Тема 2. Процес організації бесіди (2 години)

Підготовка до консультування. Сутність методу бесіди. Загальна характеристика етапів бесіди. Знайомство як початок бесіди. Мета та завдання бесіди. Роль консультанта в бесіді. Формування запиту. Розпитування клієнта та його фази. Гіпотези консультанта. Психокорекційний вплив. Завершення бесіди (підсумки, перспективи подальшої взаємодії консультанта та клієнта, прощання з клієнтом).

Вербальна комунікація. Організація мовлення в діалозі. Робота зі змістовними структурами мовлення клієнта. Наближення мовлення консультанта до мовлення клієнта. Характеристики висловлювань консультанта. Використання альтернатив, парадоксальних питань, уточнення, загострення, інтерпретацій, перефразування.

Невербальна комунікація у ході консультування. Підлаштування поз, дихання, тону та гучності голосу. Контакт очей, вираз обличчя. Аналіз емоційних переживань та їх акцентування. Використання пауз.

Ключові слова: бесіда, етапи бесіди, запит, гіпотези консультанта, психокорекційний вплив бесіди, вербальна та невербальна комунікація.

Рекомендовані джерела:

Основна [1;2;3;5]

Додаткова [7;13]

Тема 3. Підходи та напрями психологічного консультування (2 години)

Основні психологічні підходи до подолання особистісного неблагополуччя. Психофізіологічний підхід: профілактика стресових розладів. Соціально-психологічний підхід: кризове консультування. Характеристика кризових переживань. Особистісно-орієнтований підхід: розв'язання внутрішніх конфліктів особистості.

Екстерна психологічна допомога: характеристика умов роботи консультанта в екстремальних ситуаціях, сутність екстреної психологічної допомоги, суб'єкти допомоги.

Методологічні основи консультування по телефону. Стадії телефонного консультування та їх характеристика. Методи впливу у телефонному консультуванні.

Ключові слова: травматичний стрес, гострий стресовий розлад, посттравматичний синдром, екстерна психологічна допомога, телефонне консультування, кризові стани, переживання, кризове консультування.

Рекомендовані джерела:

Основна [2;4;5]

Додаткова [10;13; 16;]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРОБЛЕМНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Тема 4. Психологічне консультування проблемної особистості (2 години).

Сутність понять адиктивна поведінка, залежна та співзалежна особистість. Специфіка психологічного консультування з залежними та співзалежними. Модель психологічного консультування школярів з проблеми залежної поведінки.

Поняття суїцидальної та парсуїцидальної поведінки. Аутоагресивна поведінка. Етапи суїцидальної поведінки. Чинники суїцидальної поведінки (біохімічні, психологічні, соціальні). Психологічні передумови суїцидальності дітей та підлітків. Атрисуїцидальні чинники. Сутність профілактики суїцидальної поведінки.

Ключові слова: адиктивна поведінка, залежна особистість, співзалежна особистість, суїцидальна поведінка, парасуїцид, аутоагресивна поведінка.

Рекомендовані джерела:

Основна [2;5]

Додаткова [9; 11; 17;21]

Тема 5. Проблеми сімейного психологічного консультування (2 години)

Основні питання сімейного консультування. Сутність сімейної системи. Ознаки дизфункціональної та функціональної сім'ї. Гармонія подружніх стосунків. Типи батьків (критикуючі, опікуючі, відсторонені). Сутність батьківських настанов в процесі розвитку дитини.

Правила ефективної взаємодії та спілкування батьків з дитиною. Правила, обмеження, покарання в житті дитини. Технологія сімейного консультування батьків та дітей.

Ключові слова: сімейне консультування, сімейна система, дизфункціональна сім'я, дитячо-батьківські стосунки.

Рекомендовані джерела:

Основна [1;3]

Додаткова [1;7; 12;14]

Тема 6. Психологічне консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами (2 години)

Специфіка консультування батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. Первинне консультування, збір анамнезу дитини. Актуальні проблеми розвитку, виховання та навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Емоційні переживання батьків, що виховують дитину з особливостями психофізичного розвитку. Етапи переживання горя. Базові питання психологічного консультування особливих батьків: прийняття особливої дитини, переживання соціального сорому, порушення сімейної системи, стилі виховання, правила та обмеження в житті дитини, взаємодія з сіблінгами тощо. Етичні принципи консультування батьків особливої дитини.

Ключові слова: анамнез, первинне консультування батьків, етапи переживання горя, соціальний сором.

Рекомендовані джерела:

Основна [1; 5]

Додаткова [2; 8;18; 19;20]

Тема 7. Психолого-консультативний супровід освітнього процесу (2 години).

Специфіка групового та індивідуального консультативного супроводу. Особливості організації консультування вчителів та вихователів з проблем дитини. Базові проблеми консультування педагогів в межах навчально-виховного процесу. Тривожні, гіперактивні, агресивні та невпевнені діти. Проблеми шкільної неуспішності. Організація спільних консультацій з батьками та педагогами. Надання рекомендацій в процесі консультативного супроводу батьків та педагогів.

Ключові слова: консультативний супровід, психологічні рекомендації.

Рекомендовані джерела:

Основна [1; 3;5]

Додаткова [1;5; 6; 8; 13;15]

6. Контроль навчальних досягнень

6.1 Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	3	3	4	4
Відвідування семінарських занять	1	3	3	4	4
Відвідування практичних занять	1				
Робота на семінарському занятті	10	3	20	4	30
Робота на практичному занятті	10				
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10				
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	4	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ	30				
Разом		-	66	-	83
Максимальна кількість балів:					
100					
Розрахунок коефіцієнта: 1,49					

6.2 Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

ТЕХНОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Тема 1. Сутність психологічного консультування (4 години)

Завдання:

Визначте сфери застосування психологічного консультування та охарактеризуйте його специфіку в цих сферах, обґрунтувати вашу думку, вкажіть використані джерела (ресурси).

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

Тема 2. Процес організації бесіди (4 години)

Завдання:

Визначте можливі помилки консультанта, охарактеризуйте їх та обґрунтуйте вашу думку, вкажіть використані джерела (ресурси).

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

Тема 3. Підходи та напрями психологічного консультування (4 години)

Завдання:

Охарактеризуйте специфічне та загальне стандартного та телефонного консультування (мета, процедура, методи, проблемне поле), обґрунтуйте вашу думку, вкажіть використані джерела (ресурси).

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ПРОБЛЕМНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Тема 4. Психологічне консультування проблемної особистості (4 години).

Завдання:

Виділіть основні (3-5), на Ваш погляд, фактори формування залежної (або суїцидальної) поведінки та проранжуйте їх за значимістю. Обґрунтуйте вашу думку, вкажіть використані джерела (ресурси).

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

Тема 5. Проблеми сімейного психологічного консультування (4 години)

Завдання:

Виділіть основні правила ефективної взаємодії батьків з дитиною (3-5), проранжуйте їх та обґрунтуйте вашу думку. Вказати використані джерела (ресурси).

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

Тема 6. Психологічне консультування батьків дітей з особливостями освітніми потребами (4 години)

Завдання:

Окресліть основні психологічні проблеми батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку 3-5, визначте їх причини та запропонуйте рекомендації щодо їх подолання.

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

Тема 7. Психолого-консультативний супровід фахівців освітнього процесу (4 години)

Завдання:

Охарактеризуйте основні етичні правила консультативного супроводу фахівців навчально-виховного процесу, обґрунтуйте вашу думку, вкажіть використані джерела (ресурси).

Критерії оцінювання:

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Відповідь студента демонструє знання з означеної проблематики.	2 бали
2.	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали
Разом		5 балів

6.3 Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

№ МКР	Форма проведення	Критерії оцінювання	Кількість балів
Змістовий модуль I «Організація наукових досліджень»			
МКР 1	Письмове тестування (25 тестових завдань)	Правильна відповідь на тестове завдання	1 бал
Змістовий модуль II. Проблемне психологічне консультування			
МКР 2	Письмова робота, що містить 3 формалізованих завдання		
	Перше завдання має теоретичне спрямування, вимагає від студента розуміння сутності поняття;	Відповідь студента сформульована на основі наявності знань з означеної проблематики та розуміння її сутності.	3 бали
		Відповідь висвітлює проблему у повному обсязі.	2 бали
	Друге завдання потребує навичок аналізу, співставлення, узагальнення та спрямовано на здатність студента виділяти головне та другорядне, схоже та відмінне, встановлювати взаємозв'язки та закономірності, тобто розуміти та осмислено використовувати термінологічний апарат;	Відповідь студента ґрунтується на розумінні сутності знань з означеної проблематики.	5 балів
		Відповідь містить аналіз проблемного питання, виділення головного, загального та специфічного, закономірностей та механізмів.	5 балів
	Третє – практичне завдання діагностує уміння студента використовувати знання у ході розгляду практичної ситуації, а також вимагає активізації особистісного та творчого потенціалу майбутнього фахівця.	Відповідь студента сформульована на основі наявності знань з означеної проблематики.	3 бали
		Наявний авторський творчий підхід до викладу матеріалу.	4 балів
	Матеріали викладені в логічній послідовності, відзначаються обґрунтованістю.	3 бали	

6.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

Не передбачено навчальним планом

6.5 Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю.

Не передбачено навчальним планом

6.6 Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична картка дисципліни «Основи психологічного консультування»

Разом: 60 год., лекції – 14 год., семінарські заняття – 14 год.; самостійна робота – 18 год., модульний контроль – 4 год.

Модулі	Модуль I			Модуль II			
Назва модуля	Технологія психологічного консультування			Проблемне психологічне консультування			
Кількість балів за модуль	66 (балів)			83 (бали)			
Лекції	1	2	3	6	7	8	9
Теми лекцій	Сутність психологічного консультування (1 бал)	Процес організації бесіди (1 бал)	Підходи та напрями психологічного консультування (1 бал)	Психологічне консультування проблемної особистості (1 бал)	Проблеми сімейного психологічного консультування (1 бал)	Психологічне консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами (1 бал)	Психолого-консультативний супровід фахівців освітнього процесу (1 бал)
Теми семінарських занять	Сутність психологічного консультування (1 бал)	Процес організації бесіди (1 бал)	Підходи та напрями психологічного консультування (1 бал)	Психологічне консультування проблемної особистості (1 бал)	Проблеми сімейного психологічного консультування (1 бал)	Психологічне консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами (1 бал)	Психолого-консультативний супровід фахівців освітнього процесу (1 бал)
Бали за семінарське заняття	10 (балів)		10 (балів)	10 (балів)	10 (балів)	10 (балів)	
Самостійна робота	5 (балів)	5 (балів)	5 (балів)	5 (балів)	5 (балів)	5 (балів)	5 (балів)
Види поточного контролю,	Модульний контроль 1 (25 балів)			Модульний контроль 2 (25 балів)			
	Коефіцієнт: 149:100= 1,49						

8. Рекомендовані джерела

Основна:

1. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 208 с.
2. Кочюнас Р. Психологическое консультирование / Кочюнас Р. — М. : Трикста; Академический Проект, 2014. — 224с.
3. Цимбалюк І.М. Психологічне консультивання і корекція: Навч. пос. – К.: Професіонал, 2005.
4. Моховиков А. Н. Телефонное консультирование. – М.: Смысл, 2001. – 494 с.
5. Немов Р. С. Психологическое консультирование : учебник для академического бакалавриата / Р. С. Немов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2015. — 440 с.

Додаткова:

1. Бурменская Г.В., Захарова Е.И., Карабанова О.А. Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: «Академия», 2002.
2. Васелюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. – М.: МГУ, 1984. – 200 с.
3. Васьковская С. В., Горностаев П. П. Психологическое консультирование: Ситуационные задачи. – Киев: Вища шк., 1996. – 192 с.
4. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? – М.: ЧеРо, 1998.
5. Дробинская А.О. Школьные трудности «нестандартных» детей. – 2-е издание. – М.: Школа-Пресс, 2001. – 144 с.
6. Заваденко Н.Н. Как понять ребенка: дети с гиперактивностью и дефицитом внимания. – М.: Школьная пресса, 2001. – 112 с.
7. Кочюнас Р. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учеб. пособ. / Кочюнас Р. - М.: Ось-89, 2003.
8. Лютова Е.К., Моница Г.Б. Тренинг эффективного взаимодействия с детьми. – СПб.: Речь, 2000.
9. Максимова Н.Ю., Толстухова С.В. Соціально-психологічний аспект профілактики адитивної поведінки підлітків та молоді.–К., 2000.– 200 с.
10. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с. – (Справочник практического психолога).
11. Москаленко В.Д. Зависимость: семейная болезнь. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – 352 с.
12. Навайтис Г. Семья в психологической консультации. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. – 224 с.
13. Осадько О.Ю. Технології психологічного консультивання. – К.: Ред. загальнопеда. газ., 2005. – 128 с.
14. Психологическая помощь и консультирование в практической психологии. / Под ред. М.К. Тутушкиной. - СПб.: Изд-во «Дидактика Плюс». 1998. – 352с.
15. Психологическое консультирование в школе / Западно- Уральский учебно-научный центр / Наталия Васильевна Коптева (сост.). — Пермь, 1993. — 220с.
16. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных / Под общей ред. Ю.С. Шойгу. М.: Смысл, 2007. - 319 с.
17. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості / Рибалка Валентин. – К. : Шк. світ, 2009. – 128 с.
18. Семаго М. М. Консультирование семьи «проблемного ребенка». Психокоррекционные аспекты работы психолога-консультанта// Психолог в детском саду. Журнал. – 1998. - №1. – С. 66 – 77.

19. Таран О.П. Психологічний супровід батьків дітей з розладами аутистичного спектра: проблеми та перспективи / *Таран, Оксана* Петрівна Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова . Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. 2016. с. 291-296. <http://elibrary.kubg.edu.ua/18433/>
20. Тингей-Михаэлис К. Дети с недостатками развития: Книга в помощь родителям: Пер. с англ. / Под ред. Д.В. Колесова. – М.: Педагогика, 1988. – 240 с.
21. Шабалина В. В. Зависимое поведение школьников: Психологическое консультирование школьников и их родителей по проблеме зависимого поведения. – СПб. : Медицинская пресса, 2001. – 176 с.